

MAKTABGACHA YOSHDAGI ZAIF ESHITUVCHI BOLALAR NUTQNING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Qo'qon davlat pedagogika instituti
Maxsus pedagogika kafedrasi o'qituvchisi

Turg'unboyeva Zulxumor Ibrohimjon qizi

Qo'qon davlat pedagogika instituti
Pedagogika va ijtimoiy fanlar fakulteti
Maxsus pedagogika kafedrasi o'qituvchisi

Ikromova Dilnavoz Doniyorbek qizi

Maxsus pedagogika Surdopedagogika 3 bosqich talabasi

Maxmudov Xusanboy Baxtiyorjon o'g'li

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15233521>

Anotatsiya: Ushbu maqolada eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarda nutq rivojlanishi, og'zaki nutqning ahamiyati, og'zaki nutqini rivojlantirish usullari to'g'risida mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: og'zaki nutq, so'z, muloqot, eshitish, mulotoq, yozma nutq, mantiqiy fikr, talaffuz, metod, mashq, hikoya, so'z boyligi, F.F.Rau, S.A.Zikov lingvistika, etika, estetika.

Nutq bu til deb ataluvchi, o'ta muhim vazifalarni bajaruvchi noyob quroldan foydalanish jarayoni, til birliklari imkoniyatlarining borliq, tafakkur, ong hamda vaziyat kabi hodisalar bilan munosabatda namoyon bo'lishidir. Nutq harakatdagi til bo'lib, nutq a'zolarining harakati jarayonida paydo bo'ladi va so'z shakllari, so'z birikmalari va gaplardan tashkil topadi. Nutq madaniyati, madaniy gapirishga intilish tushunchasi barcha xalq tillarida qadimdan mavjud hodisadir. Bu tushuncha ma'lum lingvistik me'yorlar, etikaviy va estetikaviy talablar bilan aloqador bo'lgan tushuncha hisoblanadi.

Pedro Ponso o'z metodikasida nutqning turli: og'zaki, yozma, daktil va imo-ishora ko'rinishlarini qo'llaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirish hozirgi vaqtda nutqni aloqa vositasi sifatida shakllantirishdan iborat. Zaif eshituvchi maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ faoliyatni shakllantirishning nazariy asoslari tilning mohiyatini, uning insonning ijtimoiy va kognitiv rivojlanishidagi rolini, shuningdek, eshitish qobiliyati cheklangan bolalarning aqliy va nutq rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlarini, nutqni o'zlashtirishning psixologik va lingvistik qonuniyatlarini hisobga olish bilan bog'liq. Zaif eshituvchi bolalarda nutqni rivojlantirish jarayonida, eshitish qobiliyati cheklangan maktabgacha yoshdagi bolalarning kommunikativ faoliyatining nazariy va uslubiy asoslari ishlab chiqilgan va eksperimental ravishda tasdiqlangan.

Muloqot jarayoni inson faoliyatining turli turlarida mustaqillikka erishish uchun hizmat qiladi. T.G.Bogdanovanning ta'rifi ko'ra "Muloqot-bu odamlar o'rtasidagi almashinuvdan iborat bo'lgan o'zaro ta'sir jarayoni kognitiv yoki affektiv-baholovchi xarakterdagi ma'lumotlar yig'indisi".

Aloqa vositalarining rivojlanishi ontogenezdagi birinchi bola ekspressiv-mimik aloqa vositalaridan foydalanishni boshlaydi, ya'ni ekspressiv harakatlar, yuz ifodalari, vokalizatsiya; keyin-mavzu bo'yicha samarali aloqa vositalari, ya'ni ob'ektlar bilan bog'liq harakatlar va nihoyat, rivojlanishning ma'lum bir bosqichida-nutq vositalari sodir bo'ladi L.S.Vigotskiyning fikricha "Nutq vositachiligida bo'lmagan muloqot yoki boshqa biron bir narsa belgilar yoki aloqa vositalari tizimi, ehtimol faqat eng ibtidoiy va eng cheklangan o'lchamlarda".

Quyida biz zaif eshituvchi bolalarda muloqot shakllanishida asosiy vosita bo'lib hizmat qiladigan og'zaki nutq rivojlanish xususiyatlarini ko'rib chiqamiz.

F.F.Rau, S.A.Zikov, R.M.Boskis, I.M.Solovyev, J.I.Shif va boshqa tadqiqotchilar eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarda og'zaki nutqni rivojlanish muammolarini maxsus o'quv sharoitida o'rgangan. Zaif eshituvchi bolalar rivojlanishning ma'lum bir bosqichida atrofga

bo'lgan munosabatini o'zgartiradi chunki maktabgacha ta'lim muassasasida bolaning bugungacha o'rgangan mavzulari va uni o'rab turgan odamlar, muloqotning eski usullari va boshqalar yangi faoliyatning o'zgargan yangi mazmuniga mos kelmaydi. Maktabgacha yoshdagi zaif eshituvchi bolalarda nutqini rivojlantirish bu murakkab jarayon, shuning uchun nutqni rivojlantirishning turli jihatlarini rivojlantirishni ta'minlaydigan shartlarni maktabgacha ta'lim muassasasida va oilada yaratish kerak. Bolalar nutqi va undan muloqot jarayonida foydalanishga ta'sir qiluvchi muhim omil bu maktabgacha ta'lim muassasasidagi guruhi va oiladagi eshitish-nutq muhitidir.

L.P.Noskovaning fikriga ko'ra, tizimli va maqsadli nutqni rivojlantirish faoliyati zaif eshituvchi bolalar muloqotini shakllantirishning asosiy nuqtasidir. Shuning uchun nutqni rivojlantirish bo'yicha ishlarni taqsimlash, turli xil sozlamalardan foydalangan holda nutq materiali bilan ishlashni tashkil etishning yetakchi maqsadi qayd etilgan. Bu maqsadga erishish uchun bir qator muammolarni hal qilish kerak: so'z va iboralarning semantikasini o'zlashtirish; nutqning turli shakllarini - og'zaki, yozma, daktilni shakllantirish, nutq faolligini rivojlantirish, izchil nutqni shakllantirish.

Bolalar bilan ishlash jarayonida bayonotlarni aniqlashtirish masalasiga e'tibor berish kerak. So'zlarning semantikasi va kengaytmalarni tushunish bo'yicha mashg'ulotlar murakkab xarakterga ega bo'lib, ular tematik prinsipini va muayyan bosqichma-bosqich ishlarni o'z ichiga oladi. Bir qator usullardan foydalanish kerak: o'yinda o'qituvchi nutqining namunasini takrorlash, samarali faoliyat va hokazo. Nutq materiali dasturning turli bo'limlari bilan bog'lanishi kerak.

L.P. Noskova bir qator tamoyillarni taklif qildi, ularning amalga oshirilishi zaif eshituvchi bolaning nutqini shakllantirishga imkon beradi, bu esa o'z navbatida muloqot shakllantirish jarayonida paydo bo'lgan qiyinchiliklarni yengishga yordam beradi. Prinsiplardan biri genetik, ya'ni ma'lum bir yosh davrida eshitish qobiliyati buzilgan bolalarda nutq rivojlanishining umumiy qonuniyatlarini, mazmuni, shakllari, o'qitish usullarini hisobga olish. Har bir yosh davrida bolaning nutqining rivojlanish darajasi o'zaro bog'liq bo'lishi kerak. Ushbu tamoyil va nutqning ontogenezi bilish tufayli eshitish qobiliyati zaif bolaning nutqini rivojlantirishga qo'yiladigan talablarni aniqlash mumkin. Ushbu tamoyilga asoslanib, nutqni rivojlantirish dasturini tuzish va eng maqbul shartlarni aniqlash mumkin bo'ladi. Bu mashg'ulotning dastlabki bosqichlarida juda muhimdir. Nutqni o'zlashtirish uchun zarur shart-sharoitlarni rivojlantirishga e'tibor berish kerak: nutqning sensomotor ko'nikmalarini rivojlantirish, so'zlovchini tinglashga o'rgatish, taqlid qilish, ob'ekt va nutq harakatlari va boshqalar.

Faoliyat printsiplining mohiyati nutqni rivojlantirish jarayoni va amaliy faoliyat o'rtasidagi chambarchas bog'liqlikdir. Amaliy faoliyat og'zaki muloqot uchun motivatsiyani ta'minlaydigan muhitni yaratadi, bu so'zlarni o'zlashtirish va ulardan faol foydalanishga yordam beradi

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1 Daughter, Turgunbayeva Zulkhumor Ibrahimjon. "causes of hearing defects and description." Galaxy International Journal of Interdisciplinary Research 11 (2023): 653-656.

2 Nigina, Abdunazarova, and Yolchieva Dilfuza. "technology for the development of speech logic in native language lessons with students of special institutions." Galaxy International Journal of Interdisciplinary Research 11 (2023): 1086-1090.

3 Ibragimovna, Turg'unboyeva Zulkhumor. "Zaif eshituvchi o'quvchilarni nutqiy sifatlarining rivojlanish xususiyatlari." science promotion 1 (2023): 131-138.

4 Turgunbayeva, Zulkhumor Ibragimovna. "Organizing Inclusive Education for Children with Autistic Spectrum Disorder." American Journal of Education and Evaluation Studies 1.7 (2024): 175-178.

5 Mashhura, Boltayeva Gulsevar Xoldoraliyeva Ra'no Tursunova, and Abdurahimova Munisa Meliqo'ziyeva Shahzoda Turg'unboyeva Zulkhumor. Confrencea 12.12 (2023): 563-571.

6 Ona tili o'qitish maxsus metodikasi.(surdopedagogika ta'lim yo'nalishi) Z.N.Mamarajabova. Toshkent – 2019 yil.bet-77

2 Богданова Т. Г. Сурдопсихология: учебное пособие для студ. Высш. Пед. Учеб. Заведений /Т.Г.Богданова – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 220 с.

7 Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский // Собрание сочинений в 6 т. / под ред. М.Г.Ярошевского. – Москва, – 1982. Т.6. – 400 с.

8 Особенности речевого развития детей с нарушениями слуха. Байдина Юлия Эдуардовна, Труфанова Галина Константиновна,
<https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-rechevogo-razvitiya-detey-s-narusheniyami-sluha/viewer>

9 Головчиц Л.А. Игра в жизни детей с нарушениями слуха // Дошкольное воспитание аномальных детей / Под ред. Л.П.Носковой и др. - М.: Просвещение, 1993. -С. 92 - 105.